ROCZNIKI POLSKIEGO TOWARZYSTWA MATEMATYCZNEGO
Seria II: WIADOMOŚCI MATEMATYCZNE XII (1969)

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

F. LEJA (Kraków)

Powstanie Polskiego Towarzystwa Matematycznego

1. Wstęp. Pod koniec pierwszej wojny światowej, tj. w latach 1917-1919, Kraków skupiał wielu ludzi interesujących się żywo nauką, a w szczególności problemami matematyki, fizyki, logiki i filozofii. Byli to przeważnie pracownicy szkół średnich i wyższych, i to zarówno krakowskich, jak i lwowskich. We Lwowie szkoły, a w szczególności Uniwersytet i Politechnika, nie były jeszcze czynne, natomiast w Krakowie, mimo trwającej ciągle na wschodzie i na zachodzie wojny, życie toczyło się torem zbliżonym do normalnego.

W Uniwersytecie Jagiellońskim odbywały się wykłady, ćwiczenia i promocje doktorskie, przy czym w dziedzinie matematyki czynnych było trzech profesorów: S. Zaremba, K. Żorawski i J. Sleszyński oraz dwóch tzw. prywatnych docentów: A. Hoborski i A. Rosenblatt(1).

Czasy były niezwykle interesujące, ale nie było radia ani czasopism naukowych, toteż po wiadomości chodziło się do kawiarń, gdzie można było spotkać przyjezdnych z różnych stron świata. W kawiarniach toczyły się nie kończące się dyskusje nie tylko na temat wojny i polityki, ale również na tematy naukowe z różnych dziedzin wiedzy. Nie gdzie indziej jak w kawiarni usłyszałem wtedy taką oto dowcipną, a zarazem złośliwą definicję filozofii, wypowiedzianą ponoć przez jednego z ówczesnych młodych filozofów niemieckich (nazwiska nie pamiętam); „Die Philosophie ist eine systematische Verdrehung einer zu diesem Ziele erfundenen Terminologie"(2).

Duże zainteresowanie budziła zwłaszcza ogólna teoria względności Einsteina ogłoszona w r. 1916 i pewne książki z dziedziny matematyki i logiki, np. *Principia Mathematica* A. Whiteheada i B. Russella, opubli-

(1) Funkcje pomocnicze pełnił wówczas autor niniejszego artykułu jako tzw. połówkowy asystent płatny z dotacji prywatnej złożonej w Akademii Umiejętności. Katedry matematyki miały jeden pełny etat asystenta; etat ten zajmował — zdaje się — W. Wilkosz, nieobecny w omawianym czasie w Krakowie. Dodaję, że wśród matematyków pracujących w szkołach średnich wielu interesowało się nauką i miało stopnie doktorskie (np. L. Chwistek i O. Nikodym).

(2) „Filozofia jest to systematyczne przekręcanie terminologii do tego celu wynalezionej".

kowane tuż przed wojną. O pracy A. Einsteina dowiedziałem się w roku 1917 z ust młodego jeszcze profesora fizyki M. Smoluchowskiego na krótko przed jego niespodziewaną śmiercią (3). Przebywałem w tym czasie często w towarzystwie matematyka Ottona Nikodyma oraz filozofa, psychologa i równocześnie plastyka Władysława Witwickiego ze Lwowa. Witwicki intersował się również fizyką, a w szczególności teorią względności i na nasze (tj. Nikodyma i moje) zapytanie postawione przy herbacie w kawiarni: „co znaczy, że dwa wystrzały, jeden w Krakowie, drugi w Nowym Yorku są równoczesne?" narysował po dłuższym namyśle obserwatora mającego jedno ucho w Nowym Yorku, drugie w Krakowie, głowę między tymi miastami i odpowiedział dowcipnie: „to znaczy, że ten obserwator słyszy oba wystrzały równocześnie".

Spotkania kawiarniane, jakkolwiek interesujące i pożyteczne, nie mogły być dla nas młodych wystarczające. Nie brali w nich na ogół udziału pracownicy starsi. Potrzebę systematycznych spotkań wszystkich interesujących się matematyką odczuwało wielu z nas i stąd powstała myśl założenia statutowego towarzystwa, grupującego wszystkich matematyków. Myśl ta została zrealizowana w pierwszych miesiącach roku 1919, a więc pół wieku temu. Szczegóły, o jakich mowa w dalszym ciągu, zatarły się w pamięci; podaję je w oparciu o „Księgę protokołów Walnych Zebrań i posiedzeń zwyczajnych Towarzystwa Matematycznego" w latach 1919-1935, znajdującą się w Oddziale Krakowskim PTM.

2. Zebranie konstytuujące. W dniu 2 kwietnia 1919 r. odbyło się w lokalu Seminarium Filozoficznego przy ul. Św. Anny w Krakowie zebranie konstytuujące, zwołane przez komitet organizacyjny (4). W zebraniu wzięło udział 16 osób, wśród nich wszyscy wymienieni wyżej profesorowie i docenci UJ, wielu matematyków pracujących w szkołych średnich, np. L. Chwistek, L. Hordyński, O. Nikodym, S. Banach, oraz dwóch inżynierów.

Przewodniczącym zebrania obrano prof. S. Zarembę i na wniosek prof. K. Żorawskiego uchwalono założenie towarzystwa pod nazwą: *Towarzystwo Matematyczne w Krakowie.* Następnie F. Leja odczytał przygotowany uprzednio projekt statutu i regulaminu towarzystwa. Po dłuższej dyskusji, dotyczącej głównie celu Towarzystwa, jego władz i przyjmowania nowych członków, statut i regulamin, ze zmianami, uchwalono. Statut określił jako cel Towarzystwa — wszechstronne pielęgnowanie matematyki czystej i stosowanej przez odbywanie posiedzeń

---

(3) M. Smoluchowski był przed pierwszą wojną światową moim profesorem fizyki teoretycznej w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Zmarł w 1917 r. w Krakowie po przebyciu czerwonki.

(4) Do komitetu tego należałem, lecz składu pełnego nie pamiętam.

naukowych z odczytami (5), a jako władze — Walne Zebranie, Zarząd złożony z prezesa, jego zastępcy, sekretarza i skarbnika, wybierany co dwa lata przez Walne Zebranie oraz Komisję Kontrolującą.

Wszyscy uczestnicy zebrania konstytuującego zgłosili swój akces do Towarzystwa i wybrali pierwszy Zarząd w składzie następującym: S. Zaremba prezes, A. Hoborski zastępca prezesa, F. Leja sekretarz i L. Hordyński skarbnik.

3. Działalność początkowa. W ciągu roku 1919 Towarzystwo odbyło 11 posiedzeń naukowych czyli zwyczajnych i jedno Nadzwyczajne Walne Zebranie. Na posiedzeniach zwyczajnych wygłoszono szereg odczytów i przeprowadzono dyskusje na następujące tematy:

A. Hoborski, *Z teorii funkcji zmiennej rzeczywistej*, 9.IV.
A. Rosenblatt, *Z rachunku wariacyjnego*, 30.IV i 4.VI.
S. Banach, *Z teorii funkcji zmiennej rzeczywistej*, 7.V.
E. Stamm, *Algebra logiki jako nauka dedukcyjna*, 21. V.
F. Leja, *Z teorii ciągłych grup przekształceń*, 18.VI.
B. Babski, *Z matematyki ubezpieczeniowej*, 2.VII.
S. Zaremba, *Organizacja szkolnictwa we Francji*, 5.IX.
O. Nikodym, *Z rachunku całkowego*, 19.XI i 3.XII.
S. Banach, *Z teorii funkcji linii*, 17.XII.

W ciągu pierwszego roku istnienia Towarzystwa liczba członków wzrosła z 16 do 40. Zgodnie z regulaminem, głosowanie nad przyjęciem nowego członka odbywało się na posiedzeniach zwyczajnych, po zgłoszeniu przez dwóch członków jego kandydatury na jednym z posiedzeń poprzednich. Wśród nowo przyjętych członków znaleźli się między innymi: T. Banachiewicz, W. Ślebodziński i W. Wilkosz z Krakowa, S. Dickstein, W. Sierpiński, Z. Janiszewski i S. Mazurkiewicz z Warszawy, oraz A. Łomnicki i E. Żyliński ze Lwowa.

Dodaję, że wkrótce liczba członków Towarzystwa przekroczyła 50 i w liczbie tej znaleźli się między innymi: W. Staniewicz, Z. Krygowski, H. Steinhaus, S. Kempisty, K. Kuratowski oraz St. Leśniewski, Cz. Białobrzeski i A. Przeborski.

Już w pierwszym roku istnienia Towarzystwa pojawiły się głosy, by jego działalność rozszerzyć na całą Polskę i zmienić odpowiednio jego statut i nazwę. Sprawie tej oraz projektowi utworzenia w obrębie Towarzystwa biura informacyjnego o naukowym ruchu matematycznym w Polsce poświęcone było Nadzwyczajne Walne Zebranie, zwołane na dzień 29. XI. 1919 r. W zebraniu tym wziął udział S. Dickstein z Warszawy. Przewodniczący S. Zaremba odczytał list A. Łomnickiego ze Lwowa z wiadomością, że przed dwoma laty powstało we Lwowie Towa-

(5) Upadł przy tym wniosek, by do celów Towarzystwa zaliczyć również popularyzowanie matematyki.

rzystwo Matematyczne, którego członkowie gotowi są przystąpić do Towarzystwa zorganizowanego w Krakowie w razie rozszerzenia jego działalniści na całą Polskę. Następnie S. Dickstein przypomniał, że już w 1880 r. powstało w Petersburgu Koło Matematyków Polaków, które wydało 4 tomy prac swych członków i że tę działalność wydawniczą przejęły „Prace matematyczno-fizyczne", powstałe w 1888 r. w Warszawie. S. Dickstein zaproponował równocześnie zmianę statutu Towarzystwa w tym duchu, aby mogły powstawać Oddziały Towarzystwa w różnych miastach Polski. Po dłuższej dyskusji uchwalono, aby sprawę reorganizacji odroczyć.

4. Reorganizacja Towarzystwa. Sprawie reorganizacji poświęcono w 1920 r. trzy Nadzwyczajne Walne Zebrania, które odbyły się w dniach 21. III, 11. XII i 22 XII 1920 r. Na pierwszym z nich uchwalono, aby zmienić nazwę Towarzystwa na: *Polskie Towarzystwo Matematyczne* i wybrano komisję dla opracowania projektu zmian w dotychczasowym statucie, przy czym omówiono zasady nowego statutu. Na drugim — przeprowadzono dyskusję nad projektem komisji, a na trzecim, w dniu 22. XII 1920 r. uchwalono nowy statut, ze zmianami. Zasady tego statutu były następujące:

Siedzibą Towarzystwa jest Kraków, członkowie dzielą się na miejscowych i zamiejscowych, przy czym członkowie zamiejscowi mogą tworzyć Oddziały Towarzystwa, np. „Lwowski Oddział PTM". Każdy Oddział wybiera swój zarząd i ma prawo przyjmowania nowych członków Oddziału, którzy równocześnie stają się członkami PTM. Wszyscy członkowie Towarzystwa (miejscowi i zamiejscowi) wybierają na Walnym Zebraniu co dwa lata Zarząd PTM, przy czym członkowie nieobecni na Walnym Zebraniu mogą uczestniczyć w wyborze Zarządu przez przysłanie swego głosu w kopercie zamkniętej. Zarząd ([6]) składa się z członków miejscowych, z wyjątkiem prezesa PTM i jego zastępców, którymi mogą być członkowie Oddziałów PTM.

Na podstawie nowego statutu odbyło się w dniu 4. VI 1921 r. zwyczajne Walne Zebranie PTM, na którym wybrano nowy Zarząd pod kierownictwem prezesa W. Staniewicza z Wilna i dwóch zastępców: Z. Krygowskiego z Poznania i S. Zarembę z Krakowa. W wyborach na dalsze dwulecia prezesami PTM zostali: w 1923 r. — S. Dickstein ([7]), w 1926 r. — Z. Krygowski, w 1928 r. — W. Sierpiński, w 1930 r. — K. Bartel, w 1932 r. — S. Mazurkiewicz.

Wkrótce po uchwaleniu nowego statutu powstały cztery Oddziały Towarzystwa: w Warszawie, we Lwowie, w Poznaniu i w Wilnie. W szcze-

([6]) Mowa tu o Zarządzie całego Towarzystwa; każdy Oddział miał też swój Zarząd (Wydział), wybierany przez członków danego Oddziału.

([7]) Okres działalności Zarządu był czasami dłuższy niż 2 lata.

gólności wymienieni przed chwilą prezesi PTM byli członkami poszczególnych Oddziałów. Równocześnie rosła szybko liczba członków Towarzystwa. Np. w 1928 r. było członków 165, z czego Oddział Warszawski liczył 44, Oddział Lwowski 40, Oddział Poznański 20, Oddział Wileński 10, a reszta tj. 51, przypadała na Kraków. Dodaję, że w liczbie 165 było 23 członków zagranicznych.

5. Organ Towarzystwa. W roku 1921 ukazała się pierwsza publikacja Towarzystwa pt. „Rozprawy Polskiego Towarzystwa Matematycznego", tom I, Kraków 1921, wydane z zasiłku Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Tom ten, o objętości 141 stron, zawierał 6 prac naukowych (4 w języku polskim i 2 w języku francuskim) oraz pełny tekst statutu i regulaminu PTM, uchwalonego w dniu 22. XII 1920 r.

W roku następnym postanowiono zmienić tytuł „Rozprawy PTM" na „Roczniki PTM" i — dla umożliwienia wymiany tego wydawnictwa z czasopismami matematycznymi za granicą — wydawać „Roczniki" w języku francuskim. Wobec tego w 1922 r. ukazał się tom pierwszy czasopisma: „Annales de la Société Polonaise de Mathématique", tome I, Kraków, 1922, zawierający 8 prac. Czasopismo to, redagowane do 1939 r. przez założyciela S. Zarembę, a później przez komitet redakcyjny, poświęcone było publikacji prac naukowych w językach kongresów międzynarodowych oraz sprawozdań z działalności PTM. Do niektórych tomów były dołączane „Dodatki" w języku polskim.

Dzięki wymianie, za swój organ Polskie Towarzystwo Matematyczne otrzymało w ciągu jednego tylko 1937 r. około 100 czasopism ze wszystkich stron świata.

Dodaję, że „Annales" w 1952 r. po ukazaniu się tomu XXV przestały wychodzić, a organem Towarzystwa stał się zespół dwóch czasopism wydawanych w języku polskim pod tytułami: „Prace Matematyczne" i „Wiadomości Matematyczne".

6. Reorganizacja druga. Statut PTM uchwalony w dniu 22. XII 1920 r. miał pewne braki formalne, na które zwracano uwagę w czasie Walnych Zebrań Towarzystwa, np. na Nadzwyczajnym Walnym Zebraniu w dniu 10. IX 1927 r. we Lwowie lub na Walnym Zebraniu w dniu 10. VI 1928 r. w Warszawie.

Poza brakami formalnymi, niezadowolenie pewnych Oddziałów budził fakt, że siedzibą Zarządu Towarzystwa jest Kraków, i już dość wcześnie pojawiły się głosy, by Towarzystwo przekształcić w federację Oddziałów. Myśl ta spotkała się na ogół z aprobatą, choć realizacja jej trwała dość długo.

Na Nadzwyczajnym Walnym Zebraniu odbytym w dniu 14. III 1936 r. we Lwowie uchwalono zmianę statutu po raz drugi. Zasady no-

wego statutu ([8]), obowiązującego od dnia 11. I 1937 r., są następujące: PTM jest zespołem Oddziałów, kierowanym przez Zarząd Główny wybierany co dwa lata przez delegatów wszystkich Oddziałów towarzystwa, przy czym ilość delegatów Oddziału jest proporcjonalna do ilości jego członków. Siedzibą Zarządu Głównego jest Warszawa. Obok istniejących już czterech Oddziałów ukonstytuował się w dniu 21. II 1937 r. Oddział Krakowski tak, że w 1937 r. Polskie Towarzystwo Matematyczne liczyło pięć Oddziałów.

Kraków, dnia 20 czerwca 1968 r.

([8]) Statut ten opublikowano w Dodatku do Rocznika PTM, Kraków 1937, str. 1-8.